

Мр Јелена Круљ Драшковић¹²

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

ДИДАКТИЧКЕ ТЕОРИЈЕ У ФУНКЦИЈИ ОБРАЗОВАЊА И НАСТАВЕ

Апстракт: Брз развој науке, технике и технологије у другој половини 20. века изазвали су општу кризу образовања у свету. Скоро у свим земљама чињени су бројни покушаји да се образовање и настава примере променама које су настале. У дидактичкој теорији и образовној пракси у овом периоду откривене су бројне законитости и уведене значајне иновације. Подразумева се да наука, ради остваривања својих задатака, треба да прикупи тачне податке, да користи најбољу методологију, да створи добру теорију и да донесе добре закључке.

Четири су конститутивна (битна) захтева за утемељивање науке: да има јасно дефинисан предмет којим се бави; да поседује довољан фонд сазнања о свом предмету, сређених у одговарајући научни систем; да располаже довољно развијеним језиком (категоријални и остали појмови, синтагме, термини, симболи и др.) којим може саопштавати сазнања о предмету којим се бави, и да има своју методологију, тј. довољно развијена полазишта, методе, поступке (технике) и инструменте за проучавање свога предмета.

Кључне речи: дидактика, теорија, методологија, наука, образовање.

УВОД

Дидактика је наука о општим законитостима наставе и учења. То је педагошка дисциплина која се заснива на научним сазнањима којима се заокружује једна област педагогије – настава. Истовремено је дидактика и самостална наука јер испуњава сва четири наведена захтева сваке науке. Овом, истина, општом дефиницијом дидактике указује се да се она бави проблемима и законитостима који се тичу наставе.

Посебним питањима појединих наставних предмета баве се методике. Дидактика и методике су међусобно тесно повезане. Дидактика представља научну, теоријску и оперативну основу методика (али и она се на њих ослања), уопштавајући њихова достигнућа. Зато неки истраживачи и практичари дидактику називају општа методика, а методику – примењена

¹² jelena.krulj-askovic@pr.ac.rs

дидактика. Дидактика је и теоријска и нормативна наука: бави се и сазнавањем закона наставе и нормирањем наставне праксе.

Одређење методологије сваке науке не може се извести само из значења тог сложеног термина. Назив методологија грчког је порекла, а дословно значење термина било би: учење, наука о методи, смишљен плански поступак у раду, у истраживању. Методологија неке науке је теорија (наука, учење) о истраживању предмета те науке. Али, она није само то, њен садржај далеко је богатији и шири, а њени задаци бројнији и разноврснији.

Истиче се да је теорија неопходна, јер је велики научни значај оствариван онда када су људи своје идеје организовали у облику теорија, и када су други те теорије вредновали па, на основу њих, стварали нове, које су им служиле за експериментисање и увећавање знања. Морамо рећи да је и емпиријско посматрање веома важно јер је теорија која није наслоњена на емпирију и не доприноси побољшању праксе.

Постоји више дефиниција теорије; најчешће се дефинише као систем знања или схватања о некој појави или скупу појава, утемељен на њиховим битним правилностима.

1. ДИДАКТИЧКЕ ТЕОРИЈЕ

У процесу научног сазнања теорија се одређује као битан моменат који представља виши степен научног сазнања у односу на научне чињенице и законе. У дидактици (посебно у методологији дидактичких истраживања) теоријом се изражава највиши моменат процеса научног сазнања, па су отуда неки педагози дидактичку теорију и означили као један од категоријалних појмова у дидактици. Термин дидактичка теорија настао је историјски много раније него што се дидактика осамосталила и конституисала као посебна наука. Проблем дидактичке теорије је у фокусу интересовања већег броја научника у различитим развојним периодима и са различитим дидактичким концепцијама, али, упркос томе, код нас још увек нису осмишљени и теоријски одређени основни проблеми дидактичких теорија.

Да би се разумела дидактичка теорија, мора се она посматрати у односу са дидактичком праксом и дидактичком метатеоријом. Под дидактичком праксом подразумевају се „конкретни наставни процеси и догађаји... Други ниво је теорија, под којом се подразумева тумачење дидактичке праксе, а трећи ниво метатеорија, под којом се подразумева расправа о разлозима емпиријског истраживања, теорија о теорији“ (Вилотијевић 1999, 19).

Постоји више дефиниција теорије. Она се најчешће дефинише „као систем знања или схватања о некој појави или скупу појава, утемељен на њиховим битним правилностима“ (Вилотијевић 1999, 9). Има схватања по којима је теорија „основни научни принцип на коме почива одређена научна дисциплина“ (Блекбурн 1999, 422). У руском *Универзалном*

енциклопедијском речнику под теоријом се подразумева „систем основних идеја, основних знања, форми, научних сазнања, која представљају основ (полазиште) сваке науке или научне дисциплине“ (Прохоров 1999, 1286). Најопштије речено, дидактичка теорија је промишљање педагошке праксе.

Када говоримо о дидактичким теоријама, мислимо пре свега на семантичко-методолошке основе дидактичких теорија. Критичка анализа основне дидактичке литературе показује да основни проблеми дидактичких теорија још увек нису научно утемељени у педагошкој теорији и пракси, и методолошки образложени. Без потпуније и прецизније теоријско-методолошке елаборације једног броја темељних питања дидактичке и педагошке теорије и праксе, тешко се може одговорити на изазове долазећег времена. За предстојеће промене у сфери образовања потребна је нова и практичнија дидактичка теорија, ослобођена бројних класичних стереотипа. Дидактичари теоријске оријентације (Мандић, Поткоњак, Недовић и др.), критикују постојеће нормативне и ортодоксне поставке које су током дужег временског периода уграђиване у дидактичка теоријска сазнања.

За ово истраживање прихватљиво је схватање по којем је теорија општи принцип поткрепљен знатним бројем доказа којима се објашњава групна појава. Она је далеко уверљивија од хипотезе, али мање уверљива од закона: закон је праћен доказним материјалом и не подлеже никаквој сумњи, као теорија. Теорија, даље, обухвата ширу област него закон – њоме се означава скуп правила која служе за предвиђање и објашњавање посматраних појава.

2. ФУНКЦИЈЕ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ДИДАКТИЧКИХ ТЕОРИЈА

У општој методологији, научним теоријама одређују се основне функције. Оне су:

- теорија омогућује да се систематизују истраживачки налази и успоставе узрочно-последичне везе између чињеница и појава које на први поглед нису у било каквом односу;
- теорија је важан извор истраживачких хипотеза омогућујући тако научницима да успешније трагају за одговорима на питања која поставља наука;
- теорија може да буде поуздана основа за научно предвиђање; и
- теорија служи да објасни појаве, другим речима: да одговори на питање зашто.

Осим наведених, помињу се и друге функције дидактичких теорија. Тако, на пример, Григорије Зајечарановић наводи да је функција дидактичких теорија да омогуће предвиђање. За разлику од њега, Славољуб Радоњић има нешто другачије мишљење – он сматра да дидактичка теорија

„може бити циљ научног мишљења и истраживања и средство развијања науке“ (Радоњић 1975, 234).

У нашем приступу проблему функција дидактичких теорија, наводимо да су то: функција сажимања дидактичких научних сазнања и информативна функција.

Свака дидактичка теорија треба да пружи могућност за извођење одређених ставова, који се накнадно могу проверавати, тако да се онда може утврдити њихова истинитост или неистинитост. Свака дидактичка теорија мора да буде једноставна и обухватна, и да дâ одређене резултате, односно мора да постоји тзв. плодност дидактичке теорије.

2.1. Структура дидактичких теорија

Структура сваке научне, па и дидактичке теорије веома је сложена. Нејасноће и непрецизности схватања структуре дидактичких теорија детерминисане су непрецизностима појмовног одређења дидактичке теорије. Према Војину Милићу, „битни (структурални) елементи теорија су:

- речник који садржи дефиниције основних појмова који се јављају у постулатима теорије,
- одређен број постулата теорије, и
- већи или мањи број теорема које су изведене из постулата теорије“ (Милић 1978, 304).

Свака дидактичка теорија, без обзира на то на коју се област односи, састоји се, по својој структури, из следећа три међусобно повезана дела:

1. Основи теорије – филозофско-методолошке, психолошке и социолошке концепције које леже у основи дате дидактичке теорије.
2. Језгро теорије – систем принципа и ставова који се у датој дидактичкој теорији узимају као основне истине.
3. Правила закључивања – систем правила конституисања реалних модела – реализација дате дидактичке теорије у дидактичкој пракси.

Прихватајући ниво општости дидактичких теорија као методолошки оправдан критеријум, могуће је све дидактичке теорије разврстати у три велике групе:

1. Општа дидактичка теорија
2. Посебне дидактичке теорије
3. Појединачне дидактичке теорије.

2.1.1. Семантичке основе дидактичке теорије

Садашње значење термина дидактичка теорија није на нивоу значења тога појма у општој методологији и другим наукама. Отуда је рedefинисање

значења појма дидактичка теорија могуће извршити према схватањима појма теорија у другим наукама (филозофија, педагогија, методологија, психологија).

Филозофи под теоријом подразумевају мисаоно-спознајну активност која високо надилази искуство и противискуствена је пракси. У *Оксфордском филозофском речнику* Сајмона Блекбурна теорија се не дефинише посебно, већ у различитим аспектима (теорија атрибуције, теорија црне кутије, теорија доказа, теорија двоструког аспекта, теорија ефлукса, теорија грешке, теорија истине и др.) (Блекбурн 1999, 422–428).

Теорија, према филозофима, означава систем знања или схватања о некој појави или групи појава, при чему они даље наводе „да свака научна хипотеза, уколико се потврди, постаје теорија“ (Тубић 1974, 587).

Ни код психолога нема значајније разлике у схватању појма теорија. По њима, „теорија представља апстрактно, уопштено знање о неком проблему, које је резултат непристрасног безинтересног трагања за истином, тј. неутилитарно знање“ (Требјешанин 2001, 485–486).

Славољуб Радоњић разликује три значења појма теорија:

1. теорија се супротставља чулном, опажајном, животном искуству,
2. теорија једноставно интегрише, повезује добро утврђене законе и налази оно што је њима заједничко,
3. теорија има елементе хипотетичког – она је само делом базирана на утврђеним чињеницама.

Са становишта педагогије, теорија се схвата у значењу „идејно-идеолошких погледа на васпитање“ (Бранковић 2004, 51).

Не чинећи појмовну дистинкцију између идејног и идеолошког, и не улазећи у тумачење значења синтагми идејно – идеолошко, проблем односа педагошке теорије и идејно-идеолошког погледа на васпитање указује на релевантан проблем који је неопходно сагледати и с аспекта педагогије.

Постојећа одређења дидактичке теорије афирмисала су, дакле, само значење појма опште дидактичке теорије. У таквоме одређењу педагошке теорије изражава се неколико битних одредница:

1. дидактичка теорија смештена је у сам процес научног сазнања у дидактици,
2. дидактичка теорија највиши је моменат у процесу научног сазнања у дидактици,
3. дидактичка теорија је доказана свеобухватна научна хипотеза,
4. као доказана свеобухватна научна хипотеза дидактичка теорија укључује у своје одређење и хипотетичке елементе.

Овакав концептуално-структурни приступ посебним дидактичким теоријама указује на постојање не само опште већ и већег броја посебних

дидактичких теорија. У нашој дидактичкој литератури, међутим, недостају радови посвећени фундаменталним проблемима посебних дидактичких теорија. Њихово теоријско разматрање и осмишљавање представљаће значајан допринос развоју дидактичке теорије и праксе.

3. ДИДАКТИЧКИ МОДЕЛИ

Модел је „скуп реченица и интерпретација под којом су све истине“ (Бранковић 2004, 51).

У литератури налазимо и схватања по којима је модел „средство или облик којим се конкретизује теоријска поставка, односно приказује теоријски установљен процес“ (Бранковић 2004, 51).

Моделима се изражавају теоријске поставке. У литератури, за модел налазимо и термин узор. У дидактици, једна обрађена наставна јединица може послужити као узор за обраду друге или сличне наставне јединице.

Модел је верна копија оригинала, често у умањеном облику. Сунчев систем не може се донети у учионицу, нити приказати у природној величини, али израда модела у знатно умањеном облику верно приказује оригинал и може да послужи у проучавању Сунчевог система. Више различитих модела израђених у сразмерном умањењу могу послужити у проучавању односа различитих величина као да су прави.

Основа свих модела је аналогија: да би био добар, модел мора да продукује исте податке и одлике као и оригинал који презентује.

4. НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКЕ ПАРАДИГМЕ

Одређени научни радови пружају изворе на неодређено време: оквир појмова, резултата и процедура унутар којих се структурирају потоњи радови. Наука обично следи тај оквир или парадигме. Парадигма не намеће строг или механички приступ, већ се може схватити мање или више креативно или флексибилно. Појам је утицао на потискивање позитивистичке концепције науке као апстрактног, рационалног и логички структурисаног скупа пропозиција. Парадигма има конкретну историјску ситуацију у простору проблема и притступа који су наслеђени од претходних достигнућа. У доба научне револуције, парадигма делимично бива оспорена, јер обично настаје као „реакција на акумулацију аномалија и нагласака који не могу бити превазиђени у старом оквиру“ (Блекбурн 1999, 303).

Парадигма је „основни план или угледни пример, односно образац по коме се нешто ради, а служи да се на њему лако уоче основне одлике феномена који се проучава“ (Блекбурн 1999, 11).

Помоћу парадигме може се изразити смер за извођење истраживања, могу се изразити основне мисли о истраживању, о ономе што је опште, а применљиво и на специфичне истраживачке ситуације. Она садржи

претпоставке о најбољим начинима за истраживање и за обједињавање налаза.

5. КВАНТИТАТИВНА НАУЧНА ПАРАДИГМА У ПЕДАГОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

Реч парадигма грчког је порекла и користи се да означи пример или са значењем „излагање једног поред другог“. Термин се везује за научника Куна.

Научна парадигма има задатак да утврди што тачније узрочно-последичне везе појава. Код анализе података пажња се више обраћа на квантитивне податке и нумеричка обележја, што смо и ми у овом раду показали. Настојали смо да утврдимо стварне чињенице, емпиријско-аналитичким поступцима, што значи да се у прикупљању података морају примењивати што егзактнија мерења. Мање се, дакле, пажња усмерава на процес а више на резултате, што и јесте важније с обзиром да се појаве прате са појединачног аспекта. Све то има за циљ, и обавезу, објективно проучавање појава.

6. КВАЛИТАТИВНА НАУЧНА ПАРАДИГМА У ПЕДАГОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

Када се у истраживању појава захтева продубљеније схватање и када је тежиште на атрибутивним обележјима у прикупљању података, онда се организује квалитативна научна парадигма. За прикупљање података овом парадигмом користе се што природније технике из одговарајуће социјалне комуникације, јер је предмет истраживања појединац.

Овде је, зато, пажња усмерена више на васпитно-образовни процес него на резултат тога процеса (што је обратно у односу на квантитативну парадигму). Исто је тако важно нагласити да се овде појаве посматрају у својој целовитости, па више до изражаја долазе субјективни елементи.

ЗАКЉУЧАК

Проучавања и истраживања у дидактици, методолошки гледано, била су по многим обележјима веома специфична. Како дидактика проучава и научно верификује непосредан рад с ученицима, у процесу наставе и учења, није никада био прихватљив ни најмањи ризик којим би последице проучавања могле имати какав год негативан утицај на процес проучавања, на ученика, на његово израстање у процесу наставе и његово свестрано обликовање у педагошком раду. Како је реч о процесу који је заснован на свесној делатности у којој се активирају све интелектуалне, моралне, естетске, делатне и друге снаге и могућности ученика и наставника, у проучавању тих процеса није допуштена ни најмања неизвесност. Морају

бити добро проверени, анализирани и одабрани облици, методе, технике и инструменти истраживања, да из тога проучавања не би проистекле никакве негативне последице по васпитање и образовање, односно свестрано обликовање личности ученика. То би могао бити разлог да, због неопходне изузетне опрезности у дидактичким проучавањима, ова у извесној мери заостају, јер никада није било допуштиво, без поновљене провере, применити методе и технике истраживања које су већ нашле примену у другим наукама. Огледи, експерименти, различитим техникама вршена испитивања ученика нису могли бити примењивани без тачних прорачуна њихове валидности и деловања каквих, у датом проучавању, могућих рискантних појавности. Зато се у дидактичким истраживањима у опредељењу за одговарајућу методологију проучавања увек пазило да буду обезбеђени нормални услови за рад, да узорци на којима се врши проучавање не трпе промене које би могле умањити ефекте педагошког рада. Тек када је то сигурно утврђено, могло се истраживати, обазривом применом одређених метода, техника и инструмената проучавања.

ЛИТЕРАТУРА

- Блекбурн, С. (1999), *Оксфордски филозофски речник*, Светови, Нови Сад.
- Бранковић, Д. (2004), *Педагошке теорије*, Филозофски факултет, Бања Лука.
- Вилотијевић, М. (1999), *Дидактика, 1–3*, Учитељски факултет у Београду, Београд.
- Зајечарановић, Г. (1977), *Основи методологије науке*, Научна књига, Београд.
- Качапор, С., Круљ, С., Кулић, Р. (2002), *Педагогија*, Свет књиге, Београд.
- Милић, В. (1978), *Социолошки метод*, Нолит, Београд.
- Мандић, П. (1995), *Индивидуална комплексност и образовање*, Научна књига, Београд.
- Радоњић, С. (1975), *Увод у психологију*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Ничковић, Р. (1971), *Учење путем решавања проблема у настави*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Поткоњак, Н. (ред.) (1984), *Педагошка енциклопедија, 1–2*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Прохоров, А. М. (1999), *Универзалниј енциклопедическиј словарь*, Большая российская энциклопедия, Москва.

- Ракић, Б. (1970), Предговор, у: др Р. Ничковић, *Учење путем решавања проблема у настави*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Требјешанин, Ж.(2001), *Речник психологије*, Стубови културе, Београд.
- Теодосић, Р. (ред.) (1967), *Педагошки речник*, 1–2, Завод за уџбенике и наставна средства Социјалистичке Републике Србије, Београд.
- Тубић, Р. (1974), *Енциклопедијски ријечник марксистичких појмова*, Веселин Маслеша, Сарајево.

Krulj Draskovic Jelena, MA

Teacher Training Faculty in Prizren – Leposavic

DIDACTICAL THEORIES IN THE FUNCION OF EDUCATION AND TEACHING

Summary: *A fast development of science and technology in the second part of 20th century caused a general world education crises. A numerous number of attempts were done in almost all countries in order to adapt education to the changes that had occurred in the theory of didactics and educational practice of this period, many rules and innovations being introduced It is understood that science, in order to collect correct data, should use the best methodology, create good theory and bring good conclusions.*

There are four (crucial) requirements for the foundation of sciences: clearly defined subject it deals with, a sufficient fund of information on the subject, arranged in a corresponding scientific system ;a well developed scientific language (categorical and other notions, terms, symbols etc.) which can be used for presenting findings in a subject dealt with, own methodology i.e. sufficiently developed basis, methods, ways (techniques) and instruments for studying the subject.

Key words: didactics, theory, methodology, science, education.